

Tiesības uz izglītību: izglītības skaidrojums tiesību aktos

Mag. iur., Bc. paed. Rihards Ērdmanis

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
011021@rsu.edu.lv

Kopsavilkums

Tiesības uz izglītību ir cilvēktiesību neatņemama sastāvdaļa. Tās garantētas daudzu pasaules valstu konstitūcijā, tostarp arī Latvijas Republikas Satversmē. Šajā rakstā tiek analizētas tiesības uz izglītību Latvijā, un tās aplūkotas starptautisko tiesību kontekstā, pētīts arī izglītības termins un tā tiesiskā nozīme. Izglītības termins analizēts vēsturiskajā, starpnacionālajā un teleoloģiskajā rakursā.

Atslēgvārdi: tiesības uz izglītību, izglītība, izglītības termina tiesiskā nozīme.

Ievads

1993. gada Nobela miera prēmijas laureāts Nelsons Mandela (*Nelson Mandela*) teicis šādus vārdus: “Izglītība ir visspēcīgākais ierocis, ar kura palīdzību mēs varam izmainīt pasauli...” [8, 22] Turklāt izglītība nav ierocis, kuru lietojot tas notrulinās vai zaudē savu vērtību, bet tieši pretēji – katru brīdi, kad izglītība tiek atbalstīta un veicināta ar vecāku, sabiedrības un tiesību normu palīdzību, tā kļūst vērtīgāka. Izglītības nozīme cilvēka dzīvē ir nepārvērtējama neatkarīgi no veida, kā tā iegūta – formāli vai neformāli, mācību iestādē vai dzīves skolā.

Šajā rakstā analizētas tiesības uz izglītību, izglītības termins un to tiesiskā nozīme, par pamatu ņemot kā nacionālo, tā arī starptautisko tiesību regulējumu, judikatūru un tiesību doktrīnu. Raksta **mērķis** ir analizēt kategoriju – tiesības uz izglītību –, aktualizēt izglītības tiesisko nozīmi un sniegt izglītības termina skaidrojumu kā no tiesību, tā arī no socioloģijas un pedagoģijas zinātnes skatpunkta.

Materiāls un metodes

Raksts sagatavots, balstoties uz pētījumu, kurā izmantotas juridiskajā zinātnē vispārpieņemtās pētījuma metodes – tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā metode, analizējot izglītības termina gramatisko nozīmi, izcelsmi latviešu un citās valodās; salīdzinošā metode, meklējot terminam “izglītība” kopīgo un atšķirīgo Latvijas un citu valstu tiesību sistēmās. Savukārt teleoloģiskā metode tika lietota, lai atklātu tiesību uz izglītību un pašas izglītības jēgu un nozīmi cilvēktiesību kontekstā, kā arī atspoguļotu izglītības mērķi un saikni ar tiesību zinātņi, to savstarpējo mijiedarbību; savukārt vēsturiskā metode tika lietota, lai iepazītu izglītības vēsturi Latvijā un arī citās valstīs. Vēl tika izmantota zinātniskās literatūras analīzes metode, atklājot pētījuma teorētisko kontekstu; izziņas metode, analizējot izglītības jēdzienu un sintezējot zināšanas par izglītības procesu un rezultātu. Indukcijas un dedukcijas metode pētījumā tika lietota, pētāmo parādību skatot dažādos virzienos, – no vispārīgā uz atsevišķo un no atsevišķā uz vispārīgo.

Izglītība un tās tiesiskā nozīme

Izglītības termins sākotnēji tika analizēts tieši filozofu darbos. Jau Senās Grieķijas filozofs Platons [20] dialogā “Valsts” pirmo reizi Eiropas vēsturē detalizēti pamatoja izglītības nozīmi un formulēja izglītības sociālos mērķus. Viņš norādīja, ka indivīda spējas un noderīgums ir visas valsts jeb visas sabiedrības ieguvums. Savukārt Platona skolnieks Aristotelis [20] precizēja valsts mērķus izglītībā un audzināšanā. Aristotelis bija pārliecināts, ka likumdevējam ar rūpību jāattiecas pret jaunatnes audzināšanu un izglītošanu, jo tajās valstīs, kurās trūkst rūpības attieksmē pret izglītības procesu, valsts iekārta cieš zaudējumus. Veltot šiem uzdevumiem nepieciešamo gādību, valsts var tikai iegūt, jo ar izglītības un audzināšanas palīdzību tā spēj izveidot kā demokrātisku, tā arī oligarhisku vai citādu valsts iekārtu [27].

Sengrieķu filozofi meklēja atbildi uz jautājumu par izglītības jēgu un mērķi, tās labumu gan katram indivīdam atsevišķi, gan sabiedrībai kopumā. Senajā Grieķijā izglītība tika uzskatīta par privilēģiju, jo tikai izglītots cilvēks varēja veidot karjeru, iesaistīties politikā un kalpot valstij. Par izglītības augsto prestižu liecināja privilēģija, ka mācīties lasīt, rakstīt un muzicēt bija ļauts vien pašu bērniem, bet no iekarotajām teritorijām nākušajiem tas bija aizliegts. Sabiedrības attieksmi pret izglītību ilustrē šāds nievājošs cilvēka raksturojums: “Viņš neprot ne lasīt, ne peldēt.” [16]

Būtiski, ka Senajā Grieķijā jaunās paaudzes skološanā bija atšķirīgas pieejas. Piemēram, Spartā skola pildīja valsts pasūtījumu, izglītība bija obligāta un masveida, mācību saturs – vienots, skolēni tika pakļauti mērķtiecīgai pedagogu darbībai, kas atbilst totalitāras sabiedrības izglītības modelim. Savukārt Atēnās uzsvars tika likts uz demokrātiskas izglītības modeli, proti, tika veicināta skolēna individualitātes attīstība, skolēna un skolotāja sadarbība [16, 34]. Spartā bērns vecāku aprūpē bija līdz septiņu gadu vecumam,

bet pēc tam viņam bija jādodas apgūt militāro mākslu. Proti, zēni no septiņu gadu vecuma tika trenēti ar dažādu uzdevumu palīdzību. To pamatā bija askētisms. Spartiešu zēni mācījās dzīvot kareivju kolektīvo dzīvi. Lasītprasmei un rakstīšanai tika veltīta mazāka uzmanība nekā fiziskajai un militārajai sagatavotībai [9].

Senajā Romā daudz kas tika aizgūts no Senās Grieķijas. Sākumā bērni izglītību ieguva ģimenē: māja bija pirmā skola, vecāki – pirmie skolotāji. Seno romiešu ģimene bija atbildīga par bērna tikumisko audzināšanu. Senajā Romā, tāpat kā Senajā Grieķijā, izglītība tika uzskatīta par nepieciešamu, lai veidotu karjeru, pildītu pilsoņa pienākumu un spētu kalpot savai tēvzemei. Romiešu jaunievedums izglītībā bija tiesību zinātņu skolas [16]. Arī Senajā Romā valsts atbalsts izglītībai tika nodrošināts, algojot skolotājus un piešķirot finanšu resursus izglītībai [9].

Tāpat pagātnē izglītības pieejamība un no tās gūtais labums bija tikai ierobežotai ļaužu grupai, tā bija Senās Grieķijas pilsoņu prerogatīva. Savukārt pakļauto teritoriju iedzīvotājiem izglītība netika garantēta.

Jau 4.–8. gadsimtā pirms mūsu ēras izglītības nodrošināšanas uzdevums bija valsts funkcija. Šī valsts funkcija (tāpat kā sociālās aizsardzības, veselības, valsts aizsardzības, kultūras, sabiedriskās kārtības un drošības, vides aizsardzības, ienākumu pārdales, ekonomiskās attīstības stabilizēšanas u. c.) ir saglabājusies līdz pat mūsdienām un tiek uzskatīta par ļoti svarīgu – valsts pienākums ir panākt, lai katram iedzīvotājam ir reāla iespēja attīstīt un pilnveidot savu personību tā, lai varētu dzīvot cieņpilnu dzīvi, kā arī kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli [17].

Tāpat sākotnēji izglītība kā vispārējs labums nebija pieejama visiem, bet tikai noteiktai cilvēku grupai. Ieskats Senās Grieķijas un Romas izglītības attīstībā bija nepieciešams, lai uzsvērtu, ka jau senātnē izglītība tika uzskatīta par vērtību, to veicināja valsts, un tās vērtība un nozīme katrā nākamajā cilvēces attīstības posmā palielinājās. Izglītība ir resurss, kas visos laikos kalpojis cilvēkam.

Viduslaikos izglītība plašām ļaužu masām nebija pieejama. Tā bija dižciltīgo atvašu priekšrocība – skolas bija pieejamas aristokrātu bērniem. Vairākās Eiropas valstīs izglītību pārraudzīja baznīcas. Spēcīgu ietekmi atstāja Akvīnas Toma teoloģiski filozofiskā pieeja, kas balstījās uz kristietības doktrīnu, un tās idejas tika pārņemtas no klasiskās filozofijas, it īpaši – no Aristoteļa dabas filozofijas jeb natūrfilozofijas. Akvīnas Toma veiktā Aristoteļa ideju sintēze ar kristīgo ticību ieguva lielu nozīmi viduslaikos un arī vēlāk. Izglītības iegūšana aprobežojās ar piederību konkrētai kārtai jeb sabiedrības grupai, kas gatavojās dzīvot tai raksturīgajos apstākļos, proti, dižciltīgie apguva to, kas nepieciešams dižciltīgajiem, bet zemnieki un amatnieki – to, kas nepieciešams viņu kārtai. Izglītība tika koncentrēta galvenokārt klosteros (klosteru skolās vai gramatikas skolās), un vēlāk visapdāvinātākie un turīgākie turpināja studēt universitātēs. Pirmās izveidojās šādas universitātes: Boloņas Universitāte Itālijā (sākotnēji tajā varēja studēt vien tiesību zinātni, vēlāk – arī citas), Oksfordas Universitāte Lielbritānijā un Parīzes Universitāte Francijā (sākotnēji uzsvars tika likts uz mākslas zinātņu apguvi) [14].

Kopš 16. gadsimta Rietumeiropā izglītība kļuva par savam laikam atbilstīgu politiskās lojalitātes un reliģiskās pārliecības ietekmēšanas “līdzekli”. Šāda izpratne tika veicināta, pateicoties gan Roterdamas Erasmam [12], gan Mārtiņam Luteram [25], kas savos darbos proponēja šādu nostāju [23].

Vēsturiski jēdziens “izglītība” radies 18. gadsimtā, attīstot pedagoģijas zinātņi. Tā autori ir Johans Heinrihs Pestalocijs un Johans Gotfrīds Herders, kuri kopā ar citiem jaunhumānistiem izveidoja izglītības jēdzienu, noteikdami izglītības ideālu. Viņi izglītību uzskatīja par attīstības procesu un rezultātu [17]. Tādējādi savos pirmsākumos šis jēdziens tika saprasts gan kā process, gan arī kā rezultāts.

Angļu valodā ar vārdu *education* apzīmē jēdzienu “izglītība”. Semantiskā nozīme angļu valodas vārdam *education* ir no latīņu cilmes vārda *educatio* [26]. Izglītības jēdziens var tikt skatīts kā vērtību transmisija un akumulētas sabiedrības zināšanas. Šajā nozīmē izglītība ir ekvivalenta jēdzienam “socializācija” vai “inkulturizācija” [21].

18. gadsimta vidū Prūsijā pirmo reizi ieviesa obligātu pamatskolas apmeklēšanu, un tagad šī prakse ir gandrīz visā pasaulē – pamata izglītības obligātums jeb pieejamība tiek veicināta arī starptautiski.

Izglītībai piemīt divas būtiskas pazīmes – tā ir gan process (darbība, transmisija), gan arī rezultāts (zināšanas, prasmes, vērtības, attieksmes u. tml.), un izglītība tiek regulēta ar tiesību normām. Izglītība veicina arī citu sabiedrības labumu attīstību, piemēram, augstvērtīgu un pārdomātu politisko lēmumu pieņemšanu [15].

Angļu valodas juridisko terminu vārdnīcā terminam “izglītība” (*education*) sniegts šāds skaidrojums: izglītība iekļauj sevī ne tikai mācīšanu, bet arī dzīves prasmju veicināšanu un dzīves patīkamo daļu, kas, iespējams, ir lieliskākais un labākais, kas raksturīgs cilvēkam [11]. No šīs definīcijas isti nav saprotams, kas izglītība ir tās juridiskajā nozīmē. Tiek apstiprināts vien tas, ka izglītība nav tikai mācīšana, bet ir kaut kas vairāk par mācīšanu, ka cilvēka raksturu tā var veidot cēlāku, labāku vai pilnīgāku.

Savukārt Lielbritānijas Izglītības likumā [2] izglītības termins netiek definēts, taču šajā tiesību aktā detalizēti tiek noteikta kārtība šajā nozarē, piemēram, kādam jābūt izglītības saturam, iestādēm, disciplīnai, izglītojamo vecumam, skolotāju kompetencei un sagatavošanai, skolu finansējumam u. tml.

Kanādā izglītības tiesiskajā regulējumā ir līdzīga pieeja, piemēram, Albertas provinces (*Province of Alberta*) Izglītības likuma [3] preambulā teikts, ka izglītība ir demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības pamats, izglītības loma – attīstīt ieinteresētus (iesaistīties gribošus) domātājus, kas ir kritiski un radoši; kā arī pilsoņus, kuru rīcība ir augsti ētiska un kuri izrāda cieņu, prot darboties komandā un uztur demokrātijas ideālus, kuriem piemīt uzņēmēja īpašības un kuri, sastopoties ar izaicinājumiem, prot tiem pretoties, spēj būt elastīgi, pielāgoties, uzņemt risku un izrādīt stingru apņēmību. Kanādas tiesību aktā tiek noteikts izglītības ideāls un arī izglītības vērtības.

Tāda pati pieeja redzama arī Jaunzēlandes 1989. gadā pieņemtajā Izglītības likumā. Tā apjomīgajā tekstā, kas iedalīts 33 nodaļās, tiek detalizēti reglamentēta visa Jaunzēlandes izglītības sistēmas darbība.

Valstīs, kurās pastāv anglosakšu tiesību sistēma, netiek strikti definēts izglītības termins, bet tā interpretācija atstāta tiesai. 1954. gadā ASV Augstākās tiesas spriedumā lietā “Brauns pret Topekas izglītības padomi” (*Brown v. Board of Education of Topeka 347 U. S. 483 (1954)*) [7] norādīts, ka izglītība, iespējams, ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām, ka demokrātiskā sabiedrībā tā ir nozīmīga, ka tā ir pilsoniskas sabiedrības pamats, kā arī – kultūras vērtību nodošanas instruments [7]. Šajā spriedumā ASV Augstākā tiesa (*US Supreme Court*) izskatīja afroamerikāņu skolēnu tiesības mācīties publiskajā skolā, t. i., aplūkoja jautājumu par audzēkņu segregāciju pēc ādas krāsas. Lietā tika norādīts, ka atsevišķās valsts skolās nav vienlīdzības un tajās netiek aizsargātas afroamerikāņu tiesības – tiesības mācīties kopā ar eiropēidās rases skolēniem. ASV Augstākā tiesa nosprieda, ka ar segregāciju publiskajās skolās tiek pārkāpta ASV Konstitūcija, t. i., tās 14. grozījums (*The Fourteenth Amendment*). Lai gan šajā spriedumā ir runa par segregāciju, tomēr tam ir judikatūras nozīme ne tikai ASV, bet arī starptautiskā līmenī. Var secināt, ka valstīs, kur pastāv precedentu tiesības, izglītības termina tiesisko nozīmi sniedz tiesas un izglītības termins tiek skaidrots plašā nozīmē.

Latvijas Republikas (turpmāk – LR) Izglītības likumā ir noteikta izglītības termina legaldefinīcija. Izglītības likuma 1. pantā noteikts, ka izglītība ir sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process un tā rezultāts. Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Savukārt izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums [4]. Izglītības terminā tiek ietvertas šeit norādītās pazīmes – process un rezultāts. Par izglītības rezultātu tā formālajā izpratnē tiek uzskatīts nevis jebkāds rezultāts, kas varētu rasties arī nejauši, bet gan sistematizētā procesā apgūtas zināšanas, prasmes un attieksmes. Tātad LR Izglītības likumā par izglītību tiek runāts tās šaurākajā nozīmē, t. i., juridiski izglītības termins tiek definēts tā šaurā izpratnē, respektīvi, izglītība ir formāls, sistematizēts process ar noteiktu rezultātu. Tādējādi izglītības termina tiesiskā nozīme izriet no LR Izglītības likumā noteiktajām pazīmēm.

Tieši izglītības termina šaurākai nozīmei ir tiesiska nozīme kā nacionālajā, tā arī starptautiskajā regulējumā. Šāda atziņa rodas tādēļ, ka gan starptautiskajās konvencijās, gan nacionālajos tiesību aktos un arī tiesu praksē izglītības termins tiek saprasts formāli, proti, ka izglītība ir valsts funkcija, kas tiek īstenota ar izglītības iestāžu darbību, t. i., izglītojamo, skolotāju, vecāku tiesiskajām attiecībām izglītības jomā. Tādēļ tiesības uz izglītību un izglītības termina tiesiskā nozīme izriet no formalizētām jeb formālām attiecībām.

Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 13. pantā norādīts: “Izglītības mērķim jābūt pilnīgai cilvēka personības un tā cieņas apziņas attīstībai, un tai jāstiprina cilvēktiesību un pamatbrīvību respektēšana...” [6]

Tātad starptautiskajā kontekstā izglītības mērķis ir cilvēka personības, cieņas, kā arī cilvēktiesību un pamatbrīvību atzišana un tiesību uz izglītību īstenošana.

Tiesības uz izglītību

Tiesības uz izglītību ir tikai teorētiska konstrukcija, ja tās netiek nostiprinātas tiesību aktos. Tātad tiesības uz izglītību iegūst jēgu brīdī, kad tās tiek leģitimizētas, proti, iegūst likumisko spēku. Valstij ir būtiska loma to aizsargāšanā un īstenošanā, radot piemērotu tiesisko vidi izglītības pieejamībai visiem iedzīvotājiem. Piemēram, tiesības uz izglītību Krievijas [28] un arī Latvijas tiesību doktrīnā tiek uzskatītas par otrās paaudzes cilvēktiesībām, kā arī tās nav uzreiz īstenojamas tiesību sistēmā, jo to ieviešanai nepieciešams noteikts sociālo un ekonomisko apstākļu attīstības līmenis valstī [24].

Šī doma saskan ar atziņu, ka izglītības sistēma ir cieši saistīta ar ekonomiskajiem, sociālajiem un arī politiskajiem apstākļiem konkrētā valstī.

Starptautiskie tiesību instrumenti

Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām ir starptautisks tiesību akts, kura satura visapjomīgākā daļa ir atvēlēta tiesībām uz izglītību (turpmāk – pakts) [6]. Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO), komentējot šo paktu, norādījusi, ka formāla vai neformāla izglītība, kas tiek īstenota privātās vai valsts iestādēs, jāīsteno atbilstoši šī pakta 13. pantā noteiktajam mērķim un uzdevumiem [24].

Pakta 13. panta pirmajā daļā noteikts:

“Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības uz izglītību. Tās vienojas, ka izglītības mērķim jābūt pilnīgai cilvēka personības un tā cieņas apziņas attīstībai un tai jāstiprina cilvēktiesību un pamatbrīvību respektēšana. Tās tālāk vienojas, ka izglītībai jānodrošina visiem iespēja būt pilnvērtīgiem brīvas sabiedrības dalībniekiem, jāsekmē visu nāciju un visu rasu, etnisko un reliģisko grupu savstarpēja saprašanās, iecietība un draudzība un jāveicina ANO darbs miera uzturēšanā.” [6]

Šajā tiesību aktā norādītais izglītības mērķis pēc būtības ir vispārējs un izriet arī no izglītības pedagoģiskās izpratnes. Proti, izglītība ir cieši saistīta ar audzināšanu – bez labas audzināšanas daudz grūtāk sasniegt izglītības mērķi, arī to mērķi, kas noteikts pakta 13. panta pirmajā daļā.

Pakta 13. panta otrajā daļā teikts:

“Šā pakta dalībvalstis atzīst, ka, lai minēto tiesību pilnīgi īstenotu:

- a) pamatskolas izglītībai ir jābūt visiem obligātai un bezmaksas;
- b) visa veida vidējai izglītībai, to starpā tehniskai un vakara vidējai izglītībai, ir jābūt visiem pieejamai un sasniedzamai ar jebkuriem pieņemamiem līdzekļiem un it īpaši –, pakāpeniski ieviešot bezmaksas izglītību;
- c) augstākai izglītībai jābūt vienādi pieejamai visiem atbilstoši katra spējām, ar visiem pieņemamiem līdzekļiem un it īpaši –, pakāpeniski ieviešot bezmaksas augstāko izglītību;
- d) pēc iespējas jāsekmē vai jāintensificē elementārā izglītība tiem, kam nav pamatskolas izglītības vai kas nav beiguši pilnu pamatskolas izglītības kursu;
- e) aktīvi jāattīsta visu pakāpju skolu tīkls, jāizveido atbilstoša stipendiju sistēma un pastāvīgi jāuzlabo pasniedzēju materiālie apstākļi.” [12]

Tiesību doktrīnā tiek prezumēts, ka šādu tiesību uz izglītību saturu īstenot droši vien ir spējīga tikai valsts, kas izpilda paktā noteiktās tiesības un pienākumus izglītības jomā. Valsts rada izglītības sistēmu, kas nodrošina vismaz pamatzglītības pieejamību, kas ir minimālais starptautiskajās tiesībās noteiktais standarts. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos noteikts cilvēktiesību minimums, tāpēc nav pieņemamas atkāpes no šā minimuma [10], tostarp no tiesībām uz izglītības minimumu, respektīvi, tiesībām uz pamatzglītību. Tiesības uz izglītību ir neatņemama cilvēktiesību daļa.

Ideoloģiskā aspektā izglītību var raksturot gan kā cilvēktiesības, gan arī kā līdzekli, kas ir neatņemams un nepieciešams citu cilvēktiesību īstenošanai. Izglītība katram cilvēkam dod iespēju sevi attīstīt, pilnveidot un dzīvot cieņpilnu dzīvi [15].

Izglītība ir rezultāts, kas ir nepieciešams un neatņemams cilvēka tiesību garants. Bez izglītības ieguves iespējām cilvēka tiesības ir nepilnīgas, jo tās netiek īstenotas pilnībā. Tiesības uz izglītību cilvēktiesību izpratnē tika atzītas par nozīmīgām daudz vēlāk nekā, piemēram, tiesības uz dzīvību, privātīpašumu, brīvību, tiesisko drošumu, kuras vispirms tika iekļautas valstu konstitūcijās un starptautiskajos tiesību aktos. Par spīti to nozīmīgumam tiesības uz izglītību daudz vēlāk tika pievienotas citām cilvēktiesībām [19].

Daudzās pasaules valstīs tradicionāli izglītība, vismaz pamata un vidējā izglītība, tiek uzskatīta par patiesu labumu [18]. Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencija [1] un Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām [6] ir tiesību akti, kas veicinājuši valstīs tādu tiesisko vidi, kas ļāvusi ieviest, uzturēt un pilnveidot nacionālās valsts sociālās struktūras, lai īstenotu tiesības uz izglītību. Latvijas Republika abus starptautiskos tiesību aktus ratificēja 1990. gadā, atzīstot to sevišķo nozīmi cilvēktiesību nodrošināšanā [5]. Jānorāda, ka ANO Bērnu tiesību konvencijas 28. pantā [1] noteikts, ka dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības uz izglītību, un nolūkā pakāpeniski īstenot šīs tiesības un ievērot vienādu iespēju principu tā garantē tiesības, kas ir ļoti līdzīgas paktā norādītajām.

Valstīm, kas ir ratificējušas starptautiskos cilvēktiesību dokumentus, ir pienākums nodrošināt šajos tiesību aktos norādīto standartu izglītības tiesību jomā. Abus ANO cilvēktiesību aktus Latvija savos normatīvajos dokumentos ir transponējusi, garantējot tiesību uz izglītību ikvienam Latvijas iedzīvotājam.

Secinājumi

1. Senajā Grieķijā un Romā izglītība tika uzskatīta par vērtību un tika veicināta arī ar valsts palīdzību. Izglītības vērtība un nozīme pieauga katrā nākamajā cilvēces attīstības posmā. Tā ir resurss, kas vienmēr ir kalpojis cilvēkam. Jau 4.–8. gadsimtā pirms mūsu ēras izglītības nodrošināšanas uzdevums bija valsts funkcija, kas – tāpat kā sociālās aizsardzības, veselības, valsts aizsardzības, kultūras, sabiedriskās kārtības un drošības, vides aizsardzības, ienākumu pārdales, ekonomiskās attīstības stabilizēšanas u. c. – saglabājusies līdz pat mūsdienām un tiek uzskatīta par ļoti svarīgu. Valsts pienākums ir panākt, ka ikvienam ir

- reāla iespēja attīstīt un pilnveidot savu personību tā, lai varētu dzīvot cieņpilnu dzīvi un kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.
2. Izglītība ir labums, kas veicina arī citu sabiedrības labumu attīstību, piemēram, augstvērtīgu un pārdomātu politisko lēmumu pieņemšanu.
 3. 1954. gadā ASV Augstākās tiesas spriedumā “Brauns pret Topekas izglītības padomi” tiesa atzina, ka izglītība, iespējams, ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām, tā ir nozīmīga demokrātiskā sabiedrībā, kā arī pilsoniskas sabiedrības pamats un kultūras vērtību nodošanas instruments. Valstīs, kurās pastāv precedentu tiesības, tiesisko nozīmi izglītības terminam dod tiesas un izglītības termins tiek skaidrots plašā nozīmē.
 4. Latvijas Republikas Izglītības likumā noteikta izglītības termina legāldefinīcija. Izglītības likuma 1. pantā teikts, ka izglītība ir sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process un tā rezultāts. Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums [4]. Var secināt, ka izglītības terminā tiek ietvertas šādas pazīmes – process un rezultāts. Par izglītības rezultātu tā formālajā izpratnē tiek uzskatīts nevis jebkāds rezultāts, kas radies nejauši, bet gan sistematizētā procesā apgūtas zināšanas, prasmes, attieksmes, tātad LR Izglītības likumā runāts par izglītību tās šaurākā nozīmē, respektīvi, tas ir formāls, sistematizēts process ar noteiktu rezultātu.
 5. Tieši izglītības termina šaurākajai nozīmei ir tiesiska nozīme kā nacionālajā, tā arī starptautiskajā tiesiskajā regulējumā. Starptautiskajās konvencijās un arī nacionālajos tiesību aktos, kā arī tiesu praksē izglītības termins tiek saprasts formāli, proti, izglītība ir valsts funkcija, kas tiek īstenota ar izglītības iestāžu starpniecību, t. i., izglītojamo, skolotāju, vecāku tiesiskajām attiecībām izglītības jomā. Tiesības uz izglītību un izglītības termina tiesiskā nozīme izriet tieši no formālām attiecībām.
 6. Tiesības uz izglītību ir cilvēktiesības, kuras tiek garantētas un nodrošinātas visiem Latvijas iedzīvotājiem. Daudzu pasaules valstu konstitūcijās, tostarp Latvijas Republikas Satversmē, ir noteiktas tiesības uz izglītību. Lai gan tiesības uz izglītību nav absolūtas (tās drīkst ierobežot), tām ir konstitucionāla vērtība.

Right to Education; the Term Education and Its Legal Aspect

Abstract

The article presents the idea of the right to education in the context of Latvian and international laws. The term education has been analysed in a historical, international and teleological perspective. The right to education is an integral part of human rights.

It is guaranteed by the constitutions of many countries of the world, including the Latvian Constitution (Satversme). The author clarifies the scope of the legal definition of education in the legal system of Latvia, explains the legal significance of education.

Keywords: the right to education, education, legal meaning of the term education.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Bērnu tiesību konvencija: Apvienoto Nāciju Organizācijas dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 237(5297), 28.11.2014.
2. Education Act 2011. *The National Archives*. Iegūts no: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/contents/enacted> [sk. 07.04.2018.].
3. Education Act, Statutes of Alberta, 2012 Chapter E-0.3. (2017). *Alberta*. Iegūts no: http://www.qp.alberta.ca/1266.cfm?page=e00p3.cfm&leg_type=Acts&isbncln=9780779786855 [sk. 07.04.2018.].
4. Izglītības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 343/344(1404/1405), 17.11.1998.
5. Par Latvijas Republikas pievienošanās starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos: Latvijas Republikas deklarācija. *Ziņotājs*. 21, 24.05.1990.
6. Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. 2017. *Latvijas Republikas Ārlietu ministrija*. Iegūts no: <http://www.mfa.gov.lv/ministrija/latvijas-parstavistarptautiskajas-cilvektiesibu-institucijas/latvijas-republikas-nacionalie-zinojumi-par-starptautisko-konvenciju-izpildi> [sk. 19.03.2018.].

Tiesu prakse

7. Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483. 1954. *Justia US Supreme Court*. Iegūts no: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/case.html> [sk. 09.02.2018.].

Literatūra

8. Address by Nelson Mandela at launch of Mindset Network, Johannesburg. 2003. *Nelson Mandela*. Iegūts no: http://www.mandela.gov.za/mandela_speeches/2003/030716_mindset.htm [sk. 04.04.2018.].
9. Bowen, J. 2003. *A history of Western education*. 1. London, New York: Routledge.
10. *Cilvēktiesību īstenošana Latvijā: tiesa un administratīvais process*. 1998. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts.
11. Curzon, L. B. 1998. *Dictionary of law*. London [etc.]: Financial Times: Pitman Publ.
12. Erasmus, Roterdamas. 2008. *Mulķības slavinājums*. Rīga: Jumava.
13. General Comment No. 13, adopted by Committee on Economic, Social and Cultural rights, provides interpretation and clarification of Article 1 of the International Conventant on Economic, Social and Cultural rights. 1999. *Right to education*. Iegūts no: <http://www.right-to-education.org/resource/cescr-general-comment-13-right-education-article-13> [sk. 21.03.2018.].
14. Gutek, G. L. 2005. *Historical and philosophical foundations of education: A biographical introduction*. 4th ed. Upper Saddle River, New Jersey, Columbus, Ohio: Pearson / Merrill Prentice Hall.
15. Jarinovska, K. 2011. *Izglītības tiesības: Konstitucionālie aspekti Satversmes 112. panta kontekstā*. Rīga: Latvijas Universitāte.

16. Kestere, I. 2005. *Pedagoģijas vēsture: skola, skolotājs, skolēns*. Rīga, Zvaigzne ABC.
17. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. VII sēj. (1931–1932). Rīga: A. Gulbja apgādībā, faksimilizdevums, Rīga: Antēra, 2000, 13 330. sl.
18. Lee, Sh. E. 2013. Education as a Human Right in the 21st Century. *Democracy & Education*. 21.
19. M'Bow, A. M. 1979. *Introduction. The child's right to education*. Paris: UNESCO.
20. Meinvald, C. C. Plato – Greek philosopher. *Encyclopaedia Britannica*. Iegūts no: <https://www.britannica.com/biography/Plato> [sk. 11.03.2018.].
21. *The New Encyclopaedia Britannica*. 15th ed., s. v. “education, history of”.
22. The official web site of the Nobel prize. 1993. *The Nobel prize*. Iegūts no: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1993/ [sk. 04.04.2018.].
23. *The Routledge companion to education*. Ed. by J. Arthur and A. Peterson. Abingdon, Oxon, New York: Routledge, c2012. xvi.
24. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. Iegūts no: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> [sk. 25.03.2018.].
25. Vēstures terminu skaidrojošā vārdnīca – interaktīvs mācību līdzeklis un uzziņu vietne internetā. 2013. *Vēstures enciklopēdiskā vārdnīca*. Iegūts no: http://vesture.eu/index.php/Luters_Martins [sk. 27.02.2018.].
26. Дворецкий, И. Х. 1976. Латинско–русский словарь: около 50 000 слов. Москва: Русский язык.
27. Макарова, Н. И., Наливайко, Н. В. 2004. Насилие – ненасилие в современном образовании. Новосибирск: Изд-во СО РАН.
28. Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации». *Федеральный центр образовательного законодательства*. Iegūts no: <http://www.lexed.ru/> [sk. 12.04.2018.].